

DAĞISTAN

Terekeme gibi Hun, Avar, Bulgar, Hazar ve Oğuz Türkleri'ne ait bazı yer isimleri hâlâ muhafaza edilmektedir. Çok sayıda etnik unsurun yaşadığı Dağıstan'da dil birliğini sağlamak her zaman ilk sırayı işgal eden önemli meselelerden biri olmuştur. Araştırmalar, Dağıstan dillerinin Türkçe etrafında birleşmeye doğru bir tekâmül seyri takip ettiğini göstermektedir. 1860'ta Kaluga'da sürgün hayatı yaşayan Şeyh Şâmil'i ziyaret eden İ. Zahar hâtrâtında Şeyh Şâmil ile Avarlar'dan oluşan maiyetinin Âzerî Türkçesi konuştuklarını ve Kazan Türkleri'nden olup Rus ordusunda hizmet gören askerlerin de onlarla Âzerîce konuştuğunu anlatır (İA, III, 450). 1917'deki ihtilâlden sonra hükümet eğitim ve öğretimin ilkokullarda mahallî dillerde, ortaokuldan itibaren ise Türkçe yapılmasına ve devlet dili olarak da Türkçe'nin kullanılmasına karar vermiştir. Ancak 1930 yılına kadar devam eden bu uygulamadan sonra Ruslar daha sonra Rusça'yı resmî dil ilân ettiler. *Âsâr-ı Dağıstan* adlı eserin yazarı Mirza Hasan Efendi Alkadarî gibi birçok müellif eserini Türkçe kaleme almıştır. Dağıstan dillerinde özellikle şifahî halk edebiyatı gelişmiştir ve Dağıstan çok zengin bir folklor sahne sahiptir. Halk türkülleri ve destanlarında başta Şeyh Şâmil olmak üzere Dağıstanlı mücahidlerin kahramanlıkları dile getirilir. Ayrıca Hz. Peygamber ile Ehl-i beyt ve ashâb-ı kirâmın hayatını anlatan manzum eserler yaygındır. Edebî eserler ise Avarlar ve Laklar'da XVII. yüzyıldan başlayarak büyük gelişme göstermiştir. Yazılı edebiyatın ilk örnekleri arasında *Leylâ ve Mecnûn*, *Tâhir ile Zühre* gibi edebî eserler, Dağıstanlıların Ruslar'la mücadelesini anlatan kahramanlık hikâyeleri ve tıbbî dair kitaplar bilhassa yaygındır. Lezgiler ve Kumuklar da XIX. yüzyılda yazılı edebiyata geçtiler ve özgürlük konusunda manzum eserler yazdılar. Dağıstanlı meşhur şairler arasında İrci Kazak, Manay Alibeyoğlu, Mugan Batır, Temir Bulat, Mahmut, Hamza Tsadas ve XX. yüzyılın meşhur şairi Resul Hamzat sayılabilir. Resul Hamzat'ın Dağıstan edebiyatına dair eseri *Benim Dağıstanım* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1984).

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 296-299; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 336, 338, 426-428, 481; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 124, 163;

İbn Rüste, *A'läku'n-nefise*, s. 147-148; İstahârî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 186, 217, 223, 227; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 11, 15, 320, 339, 394, 398; Yâkût, *Mu'cem'ül-büldân*, I, 303-306; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 291-292; VII, 782-800; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, I, 393-394; *Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri (1687-1908)* (nşr. Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğü), Ankara 1992, s. 61, 63, 66, 68-69, 71-72, 74-76, 78, 79, 80-81; *Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri I (1578-1914)* (nşr. Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğü), Ankara 1992, s. 55, 67, 69, 76, 81, 85, 92, 94, 105-108, 110-111, 120-121, 126, 167, 169, 171, 192, 194, 196-200, 210, 224, 226; A. Berje, *Materiali dlya Opisanıya Nagornago Dagestane*, Tiflis 1859; P. Butkov, *Materiali dlya novoy istorii Kavkaza s. 1722 po 1803 g.* Çastı, I-III, SPB 1869; N. P. Dubrovin, *İstoriya voyn i vladıçestva russkih na Kavkaze*, I-VI, SPB 1871-1888; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2090-2092; N. Kuznetsov, *Dağıstan*, Petersburg 1893; Alkadarî Hasan Efendi, *Âsâr-ı Dağıstan*, Bakü 1320/1902; B. F. Dobrinin, *Geografıy Dagestanskoy SSR*, Buy-nak 1926; Kadırcan Kafılı, *Şimali Kafkasya*, İstanbul 1942, s. 25-28, 52-59, 78-114, 126-129, 145-206; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946, s. 155, 190, 441; *Oçerki istorii Dagestana*, I-II, Mahaçkale 1957; *Kavkaza v 20-50 gg. XIX v. Sbornik dokumentov*, Mahaçkale 1959; A. R. Şihsaidov, *İslam v Srednevekovom Dagestane*, Mahaçkale 1959; J. F. Baddeley, *Ruslar'ın Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil* (trc. Sedat Özden), İstanbul, ts.; Şerefeddin Erel, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, İstanbul 1961; N. A. Smirnov, *Müridizm na Kavkaze*, Moskova 1963; Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeğindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1972, s. 25-29, 31, 39, 40, 92, 98, 132, 238; a.mlf., *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara 1987, s. 330-331; *Voprosi istorii Dagestana*, Mahaçkale 1975; Fahrettin Kirzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi 1451-1590*, Ankara 1976, s. 59, 61, 63-64, 124, 167, 168, 177, 220, 251, 254, 260-261, 268, 275, 279, 284, 303, 305, 307-315, 317, 331, 333, 335, 371-372, 383-385, 387-388, 430, 440-442; Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979; Şaban Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri*, Ankara 1985, s. 22, 31, 37, 47-48; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1986, s. 84, 103, 156-161, 182, 347; A. Bennigsen — Ch. L. Quelquejay, *Sûfi ve Komiser: Rusya'da İslam Tarikatları* (trc. Osman Türer), Ankara 1988, s. 113-114, 179-180, 183-184, 209, 224, 236-240, 245-249, 327-348; Mirza Bala, "Dağıstan", *İA*, III, 447-451, 456-458; W. Barthold, "Dağıstan", a.e., II, 451-456; a.mlf., "Derbend", a.e., II, 532-539; a.mlf. — A. Bennigsen, "Dâğhistan", *EI²* (İng.), II, 85-89; H. Carrère d'Encausse, "Derbend", a.e., II, 206; Ahmet Önkâl, "Bâhilî, Abdurrahman b. Rebîa", *DİA*, IV, 483-484; "Dağıstanlılar", *Müslüman Halklar Ansiklopedisi*, İstanbul 1990, I, 283-290.

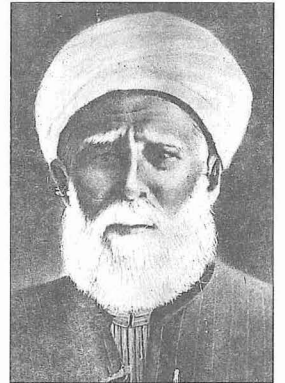
ZİYA MUSA BUNİYATOV

DAĞİSTANİ, Ömer Ziyâeddin

(1850-1920)

Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

Kuzey Kafkasya'da Koysu nehri kıyısında bulunan Çerkay kasabasına bağlı Miyatlı köyünde doğdu. Babası Abdullah Dağıstani Avar Türkleri'ndendir. Ailenin sekiz çocuğundan yedincisi olarak dünyaya gelen Ömer Ziyâeddin babasından Arapça ve çeşitli Kafkas dillerini öğrendi; ayrıca medreseye devam ederek dinî ilimleri tahsil etti. 1876 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Şeyh Şâmil'in oğlu Gazi Mehmed Paşa'nın maiyetinde Kafkas cephesinde muharebeye katıldı. Savaşın ardından İstanbul'a gitti. Bir müddet sonra Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Gümüşhanevî Ahmed Ziyâeddin Efendi'ye intisap etti. Şeyhinden tefsir, hadis, fıkıh icazeti aldı ve halife tayin edildi. Aralık 1878'de Edirne İkinci Ordu Alay müftülüğüne getirildi. Ertesi yıl kendisine İstanbul müderrisliği tevcih olundu. Edirne'de Eylül 1892 tarihine kadar görev yaptı. Haziran 1893 - Mayıs 1901 yılları arasında Malkara kadılığı görevinde bulundu. 1903'te Kudüs mevleviyetine, ertesini yıl Tekirdağ kadılığına tayin edildi. Bu görevde iki yıl kaldıktan sonra İstanbul'a yerleşti (1906). 1908'de saltanat ve hilâfeti savunan *Hadis-i Erbaîn fî hukûki's-selâtin* adlı eserini neşretti. Haziran 1909'da 31 Mart Vak'ası'na karıştığı, İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti ve Derviş Vahdeti ile ilgisi olduğu iddiasıyla Divân-ı Harb-i Örfî tarafından müebbet kalebentliğe mahkûm edildi. Cezası bir süre sonra sürgüne çevrilerek Medine'ye gönderildi. Medine'ye gelen Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın daveti üzerine yedi ay sonra İskenderiye'ye gitti. Müntezeh Saray'ında hidivin saray hocalığını ve imamlığını yaptı. 1912 yılında çıkarılan genel af üzerine şeyhülislâmlığa baş-

Ömer Ziyâeddin
Dağıstani

vurarak görev istediye de kendisine olumlu cevap verilmedi. Mısır'da yaklaşık yedi yıl kaldıktan sonra İstanbul'a döndü (1916). 5 Ağustos 1919'da Süleymaniye Medresesi'nde hilâfiyat ve 27 Ekim 1920'de hadis müderrisliğine tayin edildi. 1919'da İsmâil Necati Efendi'nin vefatı üzerine boşalan Gümüşhânevi Dergâhı meşihatna getirildi. 30 Kasım 1920 günü vefat etti. Süleymaniye Camii hazîresinde Gümüşhânevi'nin halifelerine ayrılan bölüme defnedildi. Dört defa evlenen ve yirmi dört çocuğu olan Ömer Ziyâeddin'in ilk üç evliliğinden doğan çocukları yaşamamıştır. Soy, son eşi Nozife Hanım'dan (Binatlı, ö. 1962) doğan sekiz çocuğundan beşiyle devam etmektedir.

Eserleri. Ömer Ziyâeddin başta hadis olmak üzere fıkıh ve kıraat gibi ilimlerle meşgul olmuş, bu sahalarda çeşitli eserler kaleme almıştır. Eserleri şöhret ve nüfuzunun geniş bölgelere yayılmasından dolayı İstanbul dışında Dağıstan, Mısır, Trabzon, Bursa ve Edirne'de de yayımlanmıştır. 1. *et-Teshîlâtü'l-‘aşere fi kırâ'ati'l-‘aşere* (İstanbul 1304). 2. *Âdâbü kırâ'ati'l-Kur'ân* (İstanbul 1326). 3. *Tercüme-i Akâid-i Nesefiyye* (Bursa 1308). 4. *Sünenü'l-akvâli'n-nebeviyye mine'l-ehâdisi'l-Buhârîyye* (İstanbul 1308). 5. *Hadis-i Erbaîn fi hukûki's-selâtin* (İstanbul 1326). Eserin yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (TY, nr. 3729). 6. *Zübdetü'l-Buhârî* (Kahire 1330). 7. *Zevâ'idü'z-Zebîdî* (Kahire 1325). 8. *Zübdetü'l-Buhârî Tercümesi* (I-II, Trabzon 1341-1345). 9. *Mir'ât-ı Kânûn-ı Esâsî* (İstanbul 1324). 10. *Beyânât-ı Fetâvâ-yı Ömeriyye fi't-tarâiki'l-aliyye* (Edirne 1301). Bu eser *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar* adıyla İrfan Gündüz ve Yakup Çiçek tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır (İstanbul 1984). 11. *Mevlid-i Şerif* (Edirne, ts., Avarca). 12. *Kısas-ı Enbiyâ* (Dağıstan, ts., Avarca, manzum). 13. *Mu'cizâtü'n-nebî* (Edirne 1304). 14. *Kitâbü'l-Mu'cizât li-cemii'l-enbiyâ* (İstanbul 1338).

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Dosya nr. 1366; Cemaleddin Server Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları*, Divan Edebiyatı Müzesi, Arşiv B, Zrf., 89; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 189-190; Şerafettin Erel, *Dağıstan ve Dağıstanlılar Tarihi*, İstanbul 1961, s. 248; Sadık Albayrak, *Yürüyenler ve Sürünenler*, İstanbul 1979, s. 139-141; a.m.f., *Osmanlı Uleması*, IV-V, 382-383; İrfan Gündüz, *Gümüşhânevi Ahmed Ziyâeddin*, İstanbul 1984, s. 148-153.

YUSUF ZİYA BİNATLI

DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan

(1900-1977)

Araştırmacı, yazar.

Bugün Suriye sınırları içinde kalan Deyrizor kasabasında doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada yaptı. Yüksek öğrenimine Macaristan'ın Budapeşte şehrindeki Yüksek Sanatlar Okulu'nda devam etti (1916-1919). Bu arada tanınmış Türk folkloru araştırmacısı Ignachi Kunoş'un derslerine de girdi. Böylece ömrü boyunca ilgi duyacağı folklor konuları hakkında ilk önemli bilgileri edindi.

1919'da Türkiye'ye dönünce sırasıyla İznik, Adapazarı, Mudurnu ve Bolu'da ilkokul öğretmenliği yaptı. Kurtuluş Savaşı'na katıldı, savaşın sonlarına doğru Gaziantep Sultânisi'ne kısım-ı ibtidâi muallimi oldu. Bir süre sonra Isparta İdâdisi Türkçe muallimliğine nakledildi (1923). Üç yıl burada kaldıktan sonra Karesi (Balıkesir) Ortaokulu Türkçe öğretmenliğine tayin edildi. Daha sonra İzmir Erkek Lisesi'nde ve İlköğretmen Okulu'nda çalıştı.

İzmir'deki öğretmenliklerinin ardından elsin-i Şarkıyye mütehasısı ve tasnif memuru unvanıyla İstanbul Şark Eserleri Müzesi'nde görev aldı. Bu arada Kabataş Erkek Lisesi'nde de öğretmenliğe devam etti; İstanbul Belediye Konservatuvarı'nın düzenlediği derleme gezilerinin beşincisine katıldı (Ağustos 1932). 1934'te Ankara Arkeoloji Müzesi müdürü oldu. Bir süre sonra daha önce görev yaptığı Adapazarı'na Türkçe öğretmeni olarak döndü (1940). Üç yıl burada kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a gelerek Çağaloğlu ve Yenikapı ortaokullarında çalıştı. VII. dönem Antalya milletvekili seçildi (1943-1946). Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu müfettişi olarak devlet kademelerindeki görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a yerleşti. Son

Hikmet
Turhan
Dağlioğlu

olarak Türkiye Sivil Emekliler Derneği başkanlığı yaptı. 26 Kasım 1977'de İstanbul'da vefat etti. Karacaahmet Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Dağlioğlu'nun ilk yazıları *Isparta vilâyet gazetesinde* (1923-1928) yayımlandı. Halkevi mecmuaları arasında önemli yerleri olan *Halk Bilgisi Haberleri* (Ankara 1929-1931 ve İstanbul 1933-1942) başta olmak üzere *Ûn* (Isparta), *Çorumlu* (Çorum), *Başpınar* (Gaziantep), *Yeni Türk* (Eminönü), *Uludağ* (Bursa), *Kaynak* (Balıkesir) ve *Ülkü* (Halkevleri Genel Merkezi, Ankara) gibi yayın organlarında tarih, sanat tarihi ve folklor konularında yazılar yazdı. Gaziantep tapu defterleri ve Bursa tarihi üzerinde çalıştı. Türk Dil Kurumu ile iş birliği yaparak halk ağzından derlemeler ve atasözleri toplama faaliyetlerinde bulundu. Ayrıca şiir, hikâye ve bazı ders kitapları da kaleme aldı.

Eserleri. *Şemseddin Sâmî, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1934); *Milâdî XVI. Hicrî X. Asırda Antep* (I, Gaziantep 1937; II, 1939); *Milâdî XVI. Hicrî X. Asırda Gaziantep Köyleri* (Gaziantep 1938); *Haleb'in En Eski Tarihi* (Gaziantep 1937); *Onaltıncı Asırda Bursa 1558-1589* (Bursa 1940).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Şakir Ülkütaşır, *Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*, Ankara 1972, s. 36; Şerif Baykurt, *Türkiye'de Folklor*, Ankara 1976, s. 137; İhsan Hınçer, "Hikmet Turhan Dağlioğlu (1900-1977)", *TFA*, sy. 341 (1977), s. 8175-8176; Zümrüt Nahya, "Hikmet Turhan Dağlioğlu", *THA Yıllık* (1977), s. 372; Mahmut H. Şakiroğlu, "Hikmet Turhan Dağlioğlu (1900-1977)", *STY*, IX-X (1979-1980), s. 287-289, 291, 294, 297, 307.

TURGUT AKPINAR

DAĞSEVEN, Yusuf

(1871-1945)

Son devrin tanınmış hânende ve bestekârlarından.

İstanbul Üsküdar'da doğdu. Mutasarıf Hacı Ali Bey'in oğludur. İlk öğrenimini Doğancılar'daki Fıstıklı Mektebi'nde yaptı. Paşakapısı Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra Edirne İdâdi'sine devam etti. Üçüncü sınıfta iken Müşir Ârif Paşa'nın delâletiyle saraya alındı. Sarayda okuduğu bir ezanı dinleyen Sultan II. Abdülhamid'in takdirini kazanarak müezziniğe ayrıldı. Bilhassa sesinin güzelliğiyle dikkati çekti ve Muzika-i Hümayun'a girdi. Burada yüzbaşı rütbesine kadar yükseldi. Hayatının son yılları hakkında herhan-